

PASSIIVIMUOTOJEN AKTIIVISTUMINEN SUOMEN KIELESSÄ

Passiivimuotojen aktiivistuminen eli muuttuminen osaksi persoonataivutuksen paradigmaa on varsin yleistä suomen murteissa. Passiivia voidaan nykyään käyttää monikon 1. persoonan asemesta lähes kaikissa suomen murteissa (*me mennään*). Kohteliaassa puhuttelussa voidaan murteissa käyttää passiivia myös monikon 2. persoonan tilalla, mutta tällaisista lauseista puuttuu erillinen subjektisana (*mistä kaukaa ollaan*). Joissakin murteissa passiivia käytetään myös monikon 3. persoonan asemesta (*pojat mennään*). Yleensä passiivimuotoja ei kuitenkaan käytetä samassa murteessa sekä monikon 1. että 3. persoonan funktiossa.

Esityksessäni käsittelen passiivimuotojen aktiivistumista inkongruenssin kannalta. Inkongruenssista on kysymys, kun finiittiverbi ei noudata subjektin persoonaa ja lukua. Inkongruenssitutkimuksen piiriin eivät siis varsinaisesti kuulu lauseet, joista puuttuu erillinen subjektisana (esim. passiivin käyttö monikon 2. persoonan funktiossa ja usein imperatiivi). Olen aiempien tutkimusten ja Turun yliopiston Lauseopin arkiston (LA) aineistosta kokoamieni tietojen perusteella hahmotellut kuvan ilmiön kehityksestä ja laajuudesta.

Ensin kerron hieman LA:sta. LA:n aineistossa on näytteitä kaikista suomen päämurteista sekä kirjoitetusta ja puhutusta yleiskielestä. LA:ssa on 132 pitäjittäistä murrenäytettä sekä 40 yleiskielen näytettä, joista suurin osa edustaa kirjoitettua kieltä. Yksi murrenäyte on noin tunnin pituinen äänite eli noin 6000 - 8000 tekstisanaa. Yleiskielen näytteet ovat samanpituisia. Vanhimmat informantit ovat syntyneet 1860-luvulla ja nuorimmat 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, noin puolet puhujista on syntynyt 1880-luvulla. Naisia ja miehiä on suunnilleen yhtä paljon. Vanhimmat murrenäytteet on äänitetty 1950-luvulla ja uusimmat

1970-luvulla, mutta suurin osa näytteistä on nauhoitettu 1960-luvulla. Aineistoa valittaessa ensisijainen kriteeri on ollut se, että näyte on vanhakantaista, aitoa ja hyvää murreta. Näin ollen näytteiden voidaan olettaa olevan edustavia ja luotettavia, joten vaikka merkityksellisiksi arvioitujen esiintymien määrät ovat usein kovin pieniä, niiden voidaan katsoa edustavan hyvin asianomaisen pitäjän murrepohjaa.

Suomen kielen passiivia ja sen aktiivistumista ovat käsitelleet aikaisemmin R. E. Nirvi (1947) artikkelissaan *Passiivimuotojen aktiivistumisesta* sekä Heikki Leskinen (1970) teoksessaan *Imperatiivin muodostus itämerensuomalaisissa kielissä I*. Olen verrannut LA:sta keräämiäni tietoja vanhoihin 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alun murretutkimuksiin, Lauri Kettusen (1940) murrekartastoon *Suomen murteet III A*, Ilkka Savijärven (1977) väitöskirjassaan *Itämeren suomalaisten kielten kieltoverbi* esittämiin tuloksiin ja Aila Mielikäisen (1991) levikkikartastoon *Murteiden murros*.

Nyt kerron tutkimukseni tuloksista. Passiivin käyttäminen monikon I. persoonan funktiossa on LA:n aineiston mukaan kirjoitetussa yleiskielessä perin harvinaista (9 %), mutta murteissa varsin yleistä (67 %). Yleiskielen aineistossa passiivisia muotoja esiintyy pääasiassa niissä yleiskielen lajeissa, joissa tavataan muitakin epävirallisen rekisterin piirteitä (esim. kaunokirjallisuus).

Passiivin aktiivistumisessa monikon I. persoonaan itä- ja länsimurteiden välinen ero on selvä: länsimurteissa kongruoivia predikaatteja on vielä hieman yli puolet (52 %), kun taas itämurteissa niitä ei esiinny enää juuri lainkaan (6 %). Päämurteissa on kuitenkin suuria eroja murrealueittain ja vielä niiden sisälläkin. Voidaan kuitenkin sanoa, että *me menemme* -tyyppiä suosivat lounaismurteet (62 %), lounaiset välimurteet (71 %), Etelä-Pohjanmaan murteet (100 %), Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan murteet (56 %) ja Peräpohjan murteet (95 %). *me mennään* -tyypin kannalla taas ovat hämäläismurteet (88 %), savolaismurteet (92 %) ja kaakkoismurteet (96 %).

Passiivisissa liittomuodoissa voi esiintyä kaksoispassiivi: sekä apuverbi että pääverbi ovat passiiviset (*olla*an *menty*). Useiden vanhojen murretutkimusten mukaan kaksoispassiiveja tavataan ainakin hämäläismurteissa, savolaismurteissa ja kaakkoismurteissa. LA:ssa on vain muutamia passiivisia liittomuotoja, joista suurimmassa osassa on aktiivinen apuverbi. Muutamia esimerkkejä kaksoispassiivista on lounaismurteista, lounaisista välimurteista ja kaakkoismurteista. Koska

esiintymiä on LA:ssa niin vähän, on vaikea päätellä kaksoispassiivin todellinen yleisyys murteissa.

Passiivinen tyyppi on kehittynyt varsinaisten savolaismurteiden alueella ja levinnyt sieltä naapurimurrealueille. Käyttöalue on siitä yhä laajentunut ja laajenee ilmeisesti koko ajan, sillä viime vuosisadan lopun murretutkimukset ja Kettusen kartta (1940: kartta 164) antavat levikkialueesta suppeamman kuvan kuin LA:n aineiston perusteella tekemäni havainnot. Sen sijaan Mielikäisen (1991: 51) kartta, joka perustuu Helsingin yliopiston Muoto-opin arkiston aineistoon, antaa levikkialueesta melko samanlaisen kuvan kuin LA:n aineisto. Kettusen kartaston materiaali on kerätty pääasiassa jo 1920-luvulla, LA:n murrenäytteet 1950 - 1970 -luvuilla ja Muoto-opin arkiston kokoelmia vuodesta 1967 alkaen. Pieniä eroja Muoto-opin arkiston ja LA:n tulosten välillä kuitenkin on: Mielikäisen mukaan on Rovaniemen, Kauhavan, Merikarvian ja Halikon murteissa monikon 1. persoonan muotoja ja passiivimuotoa käytetään rinnakkain, mutta LA:n aineistossa esiintyy vain monikon 1. persoonan muotoja näissä murteissa. Nämä erot voisivat selittyä sillä, että LA:n aineisto on osittain vanhempaa kuin Muoto-opin arkiston materiaali. Toisaalta Loimaan murteessa käytetään Mielikäisen mukaan vain monikon 1. persoonan muotoja, mutta LA:n Loimaan näytteessä esiintyy myös passiivimuotoja. Lisäksi Vihdissä, Kontiolahdella ja Kiteellä tavataan Mielikäisen mukaan molempia muotoja rinnan, mutta LA:n näytteissä vain on passiivimuotoja. LA:n ja MA:n aineistojen erojen syitä pohdittaessa on huomattava, että aineistot ovat luonteeltaan erilaiset. Joka tapauksessa voidaan sanoa, että passiivin käyttö on siis levinnyt kaikkiin murteisiin paitsi Etelä-Pohjanmaan murteisiin, joissa *me menemme* -tyypin osuus on LA:n aineistossa yhä edelleen 100 %. Passiivimuodot ovat kuitenkin kotiutumassa myös Etelä-Pohjanmaan murteisiin, sillä Mielikäisen (1991: 51) mukaan Kauhavalla ja Töysässä käytetään jo monikon 1. persoonan muotoja ja passiivimuotoja rinnakkain. Suunta on myös Savijärven (1977: 194) mielestä hyvin selkeä: kielteiseen monikon 1. persoonaan yleistyy passiivityyppi.

Monikon 3. persoonan funktiossa passiivimuoto on tutkimukseni mukaan paljon harvinaisempi. Ilmiö tunnetaan pääasiassa vain Peräpohjan murteissa, itäisissä savolaismurteissa sekä Laatokan rannikon kaakkoismurteissa. Myös muista savolaismurteista ja hämäläismurteistakin on satunnaisia esimerkkejä, mutta näissä esimerkeissä subjekti on tavallisesti verbin jäljessä ikään kuin jälkeen päin

selvyyden vuoksi lisättyä, esim. *Sinne hypättiin miehet* --. Monet tutkijat ovat arvelleet, että passiivin käyttö monikon 3. persoonan funktiossa suomen murteissa olisi vanhaa karjalaista vaikutusta. Tätä mieltä ovat Kettunen, Leskinen ja Pääkkönen. Mutta Lindgren on esittänyt, että ainakin Peräpohjan murteissa syynä voisi olla murteiden oma kehitys yhdessä karjalaisen vaikutuksen ja alueen monikielisyyden kanssa. Ilmiö on LA:n aineiston mukaan elinvoimaisin Sodankylässä, Ilomantsissa, Lumivaarassa ja Sortavalan maalaiskunnassa. Sodankylässä ja Ilomantsissa passiivia ei tavallisesti käytetä monikon 1. persoonan funktiossa: Sodankylässä passiivimuotoja on monikon 1. persoonassa 0 (0 %), Ilomantsissa vain 2 (13 %), mutta Lumivaarassa peräti 14 (67 %) ja Sortavalan maalaiskunnassa jopa 35 (90 %). Leskinen onkin todennut, että Laatokan alueen kaakkoismurteissa passiivin käyttö monikon 3. persoonan funktiossa on jo pitkään ollut väistymässä. Näyttäisi siltä, että passiivimuodot ovat tällä alueella siirtyneet monikon 1. persoonan funktioon. Selvää on, että samaa muotoa ei mielellään käytetä kahdessa funktiossa, joten *he mennään* -tyypin on väistytävä *me mennään* -tyypin tieltä. Peräpohjan murteissa tällaista kehitystä ei ainakaan vielä ole tapahtunut.

Esitelmä on osa laajempaa artikkelia, joka julkaistaan Sananjälussa vuonna 2000.